NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

# N. TORESHOVA SHE'RIYATIDAGI PAREMIYALARNING LINGVOPOETIK TAHLILI

**Qulmuratova Periyzat Jaksilikovna**
E-mail: pkulmuratova@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-6108-3902

***Annotatsiya:*** *Mazkur maqolada shoira N. To'reshova ijodida qo'llanilgan maqol va matallarning badiiy-poetik xususiyatlari hamda ularning she'riy matn mazmunini yoritish, fikrni ta'sirchan va mazmunan teran ifodalash, obrazlilikni kuchaytirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, shoir ijodida xalq og'zaki ijodi namunalarining individual ijodiy qayta ishlanishi, ularning kontekstual-badiiy vazifalari hamda poetik mazmunni shakllantirishdagi ahamiyatiga e'tibor qaratiladi. Tadqiqot davomida N. To'reshovaning individual ijodiy uslubi asosida yuzaga kelgan aforistik birliklar ham tahlil qilinib, ularning shoirning badiiy tafakkuri, estetik qarashlari va individual uslubini namoyon etishdagi o'ziga xos jihatlari ochib beriladi.*

***Kalit so'zlar:*** *paremiya, paremiologiya, maqol-matal, aforizm, ekspressiv ma'no.*

## ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПАРЕМИЙ В ПОЭЗИИ Н. ТОРЕШОВОЙ

***Аннотация:*** *данной статье анализируются художественно-поэтические особенности пословиц и поговорок, использованных в творчестве поэта Н. Торешовой, а также их роль в раскрытии содержания поэтического текста, выразительной и содержательно глубокой передаче мысли и усилении образности. Особое внимание уделяется индивидуально-творческой переработке образцов устного народного творчества в произведениях поэта, их контекстуально-художественным функциям и значению в формировании поэтического содержания. В исследовании также рассматриваются афористические единицы, возникшие на основе индивидуального творческого стиля Н. Торешовой, и раскрываются их специфические особенности в выражении художественного мышления, эстетических взглядов и индивидуального поэтического стиля поэта.*

***Ключевые слова:*** *паремия, паремиология, пословица и поговорка, афоризм, экспрессивное значение.*

## A LINGUOPOETIC ANALYSIS OF PAREMIAS IN THE POETRY OF N. TORESHOVA

***Abstract:*** *This article analyzes the artistic and poetic features of proverbs and sayings used in the works of the poet N. Toreshova, as well as their role in revealing the content of poetic texts, expressing ideas in an emotionally impactful and semantically profound manner, and enhancing imagery. Particular attention is also paid to the individual creative transformation of folklore elements in the poet's works, their contextual and artistic functions, and their significance in shaping poetic meaning. The study further examines aphoristic units arising from N. Toreshova's individual creative style, revealing their distinctive features in expressing the poet's artistic thinking, aesthetic views, and individual poetic style.*

***Keywords:*** *paremia, paremiology, proverb and saying, aphorism, expressive meaning.*

**KIRISH (INTRODUCTION / ВВЕДЕНИЕ).** Qoraqalpoq folklori asrlar davomida avloddan-avlodga og'zaki ravishda yetib kelgan, xalqning badiiy tafakkuri, milliy qadriyatlari, urf-odatlari va dunyoqarashini o'zida mujassam etgan o'ziga xos ma'naviy-madaniy meros namunasidir. Folklor janrlari xalqning tarixiy xotirasi va milliy o'zligini aks ettirishi bilan bir qatorda, uning axloqiy-estetik qarashlarini ham ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur folklor janrlari orasida maqol va matallar o'zining qisqa, lo'nda va mazmunan teran ifodasi, xalqona obrazliligi hamda fikrni ta'sirchan yetkazish imkoniyati bilan alohida ajralib turadi. Ularda xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, kuzatuvlari, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlari mujassamlashgan. Shu sababli maqol-matallarni nafaqat folklorshunoslik, balki tilshunoslik va adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Ayniqsa, maqol-matallarning badiiy adabiyot, xususan, she'riy matn tarkibida qo'llanishi ularning semantik, stilistik va ekspressiv imkoniyatlarini yanada namoyon etadi. Shoir ijodida xalq og'zaki ijodiga xos paremiologik birliklarning qo'llanishi poetik mazmunni boyitish, fikrning ta'sirchanligini oshirish, obrazlilikni kuchaytirish hamda milliy-madaniy koloritni ifodalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan N. To'reshova she'riyatida qo'llanilgan maqol-matallar va shoirning individual ijodiy uslubi asosida yuzaga kelgan aforistik birliklarni o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

**ADABIYOTLAR VA METOD (LITERATURA I METOD / MATERIALS AND METHODS).** Maqol-matallar xalqning umumiy milliy tafakkurin, turmush tajribalarin va tarixiy xotirasin aks ettruvchi muhim lingvomadaniy vosita hisoblanadi. A. Pirniyazova maqolning mazmun-mohiyatiga to‘xtalib, uni “qisqa, obrazli, grammatik va mantiqiy jihatdan tugallangan fikr-mulohazani ifodalovchi, xalq tomonidan yaratilgan poetik-badiiy so‘z san’ati” sifatida izohlaydi. Tadqiqotchining fikricha, maqollarda xalqning uzoq davrlar davomida shakllangan aql-zakovati, hayotiy tajribasi va donishmandlik qarashlari o‘z ifodasini topadi [2.18].

Maqol va matallar qadimdan insoniyatning ma’naviy va madaniy hayotida muhim o‘rin egallab kelgan. Turkiy xalqlar og‘zaki ijodining qadimiy yozma manbalaridan biri bo‘lgan Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asarida ham xalq orasida keng qo‘llangan ko‘plab maqol-matallar, hikmatli so‘zlar, aforizmlar va sajlar qayd etilgan. Mazkur asarda keltirilgan ayrim paremiologik birliklar shakliy va mazmuniy jihatdan takomillashgan holda hozirgi kungacha saqlanib, turkiy xalqlarning umumiy madaniy merosi sifatida yashab kelmoqda.

Tilshunoslikda maqol va matallar **paremiya**, ularni ilmiy jihatdan o‘rganuvchi soha esa **paremiologiya** deb yuritiladi. Qoraqalpoq tilshunosligida maqol-matallar dastlab frazeologik birliklar doirasida tadqiq etilgan. Jumladan, taniqli olim E. Berdimuratov maqol-matallarning frazeologik birliklarga yaqin xususiyatlarini hisobga olib, ularni frazeologizmlarning bir turi sifatida talqin qilgan va frazeologik birliklar tarkibida o‘rgangan [1.146].

B. Yusupova esa maqol-matallarni mustaqil tadqiqot obyekti sifatida qarab, ularni **paremiya** termini bilan ifodalashni ma’qul deb hisoblaydi. Tadqiqotchi paremiologiya tushunchasiga ikki xil yondashuv mavjudligini ta’kidlaydi. Birinchi yondashuvga ko‘ra, paremiologiya — maqol-matallarni, ya’ni turli xalqlarga xos paremiologik birliklarning til xususiyatlarini o‘rganuvchi tilshunoslik sohasi. Ikkinchi yondashuvga ko‘ra esa, paremiologiya muayyan tilga xos paremiologik birliklar, maqol va matallarning majmuini anglatadi. Shuningdek, parema, paremiya va paremiologiya tushunchalarini izohlash hamda chegaralash masalasida turli tillar doirasida turlicha ilmiy yondashuvlar, yo‘nalishlar va metodlar mavjudligi qayd etiladi [3.12].

Mazkur nazariy qarashlar asosida tadqiqotning asosiy obyekti sifatida N. To‘reshova she’riyatida qo‘llanilgan maqol-matallar va shoirning individual ijodiy uslubi asosida shakllangan aforistik birliklar belgilandi. Tadqiqotda ushbu birliklarning semantik, stilistik, lingvopoetik va funksional xususiyatlarini aniqlashga alohida e’tibor qaratildi.

Tadqiqot jarayonida **tavsifiy, kontekstual, semantik-stilistik va lingvopoetik tahlil metodlari**dan foydalanildi. Mazkur metodlar yordamida paremiologik birliklarning she’riy matn tarkibidagi o‘rni, ularning poetik mazmunni shakllantirish, fikrning ta’sirchanligini oshirish, obrazlilik va ekspressivlikni kuchaytirish hamda shoirning individual uslubini namoyon etishdagi funksional imkoniyatlari tahlil qilindi.

**NATIJA ( РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS)** Maqol va matallar, ayniqsa, poetik asarlar tarkibida qo‘llanganda, she’r misralariga o‘ziga xos poetik-estetik ta’sirchanlik baxsh etadi. Ular badiiy matnning mazmuniy qatlamini boyitish, fikrni ixcham va ta’sirchan ifodalash hamda poetik obrazlilikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, avvalo, shoir N. To‘reshova ijodida qo‘llanilgan naqıl-maqallarning tarkibiy va mazmuniy xususiyatlariga e’tibor qaratish lozim.

Maqol va matallarning tarkibiga ko‘ra o‘ziga xosligi: Maqol va matallar og‘zaki xalq donishmandligida o‘zgarmagan holda berilishi ham, shuningdek, muallif tomonidan turli o‘zgarishlar bilan qo‘llanilishi ham mumkin.

**1. Maqol va matallarning o‘zgarmagan holda berilishi**

Maqol va matallar tarkibiga ko‘ra og‘zaki xalq donishmandligida shakllangan holatda, ya’ni o‘zgarmagan holda qo‘llanilishi mumkin. Bunday holatda muallif xalq orasida keng tarqalgan maqolning leksik va grammatik tarkibiga o‘zgartirish kiritmay, uni poetik kontekstga olib kiradi.

Yaxshi so‘z – Jon ozig‘i,
Ko‘ngilingning yozig‘i. [4.37].

Bu parchada xalq orasida keng tarqalgan “Yaxshi so‘z — jon oziği” maqoli o‘zgarmagan holda qo‘llangan. Maqolning semantik mazmuni inson ruhiyati uchun yaxshi so‘zning ahamiyatini, uning inson ko‘ngliga ijobiy ta’sirini ifodalaydi. Shoira maqolni poetik kontekstda qo‘llash orqali yaxshi so‘zning insonning psixologik va ruhiy holatiga ta’sirini badiiy tasvirlagan. “Ko‘ngilning yozig‘i” degan poetik qator maqolning ekspressiv ma’nosini kuchaytirib, yaxshi so‘z inson ko‘nglini yengillashtiruvchi, ruhiy davo vositasi sifatida berilganini ko‘rsatadi. Demak, maqol bu o‘rinda shunchaki tayyor til birligi emas, balki obraz yaratishga xizmat qiluvchi lingvopoetik vosita vazifasini bajarmoqda.

**“**Taslar túsken jerge awır”,
Esiginde ólgen maqul” **[4.57].**
**“** Bir qatın hiylesi qırıq eshekke júk”,
Degen naqıl bardı qádim zamannan,
“Er”diń júz esheklik hiylesin kórip,
Jaǵamdı usladım, shoshıp jamannan **[4.112].**

“Bir qatınnıń hiylesi qırq eshekke júk ” degan maqol ayollarning topqirligi va hiylakorligini ifodalaydi. Shoira ushbu maqolni **ironik kontekstda** qo‘llab, keyingi misralarda:

**“**Er”diń júz esheklik hiylesin kórip,

Jaǵamdı usladım, shoshıp jamannan,— deb, hozirgi insonlarning xatti-harakatlarini tanqidiy nuqtayi nazardan tasvirlaydi. Bunda maqolning an’anaviy mazmuni kengaytirilib, mualliflik bahosi bilan to‘ldirilgan. Shoira erkaklarning hiylasini haddan tashqari bo‘rttirib tasvirlash orqali jamiyatdagi ma’naviy-axloqiy hodisalarni fosh etadi. Ushbu poetik usul orqali **satirik-ekspressiv ma’no** yuzaga keladi.

**2. Muallif tomonidan maqollarning turli o‘zgarishlar bilan berilishi:** N. To‘reshova ijodida maqol va matallarning transformatsiyalangan, ya’ni poetik maqsadga muvofiq ravishda o‘zgarishga uchragan turlari ham tez-tez uchraydi. Shoira xalq donishmandligini tayyor shaklda emas, balki o‘zining individual uslubiga, she’r ritmi va qofiyasiga moslashtirib qo‘llaydi. Bunday poetik qayta ishlash usuli lingvopoetikada **paremiyalarning mualliflik transformatsiyasi** deb ataladi. Bunday holatda maqolning asosiy semantik mazmuni saqlanib qoladi, biroq shakl jihatidan muayyan o‘zgarishlar yuz beradi.

“Danalar der: Baylıǵıńdur sawlıǵıń”

Sońǵı baylıq úyińdegi jawlıǵıń,

Bunnan artıq ǵáziyneni tawdı kim,

“Óli dúnya qoldı juwsań ketedi” – [4.23].

Ushbu she’r misralarida berilgan maqolning asosiy shakli **“**Birinshi baylıq – densawlıq, ekinshi baylıq – aq jawlıq, úshinshi baylıq – jup sawlıq” tarzida bo‘lib, shoira mazkur paremiyani poetik matnga moslashtirish uchun uning tuzilishiga o‘zgartirish kiritgan. Maqolning birinchi va ikkinchi misralari she’rning qofiyasiga mos ravishda qayta ishlangan bo‘lsa, uchinchi misrasi tushirib qoldirilgan. Bundan tashqari, she’rning to‘rtinchi misrasidagi **“O‘li dunyo qo‘lni yuvsang ketadi”** hikmatli so‘zi shoiraning g‘oyaviy fikrini yanada chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu misrada dunyo boyliklarining o‘tkinchiligi, moddiy narsalarning vaqtinchalik ekanligi falsafiy mazmunda ifodalangan.

“Mıń jerinen isense de kúshine,

“Jamannan qash, qutıl”’, – xalıq desedi” [4.100]. She’rda berilgan maqol **“Jamannan qash, jaqsıǵa jantas”** maqolining qisqartirilgan shakli hisoblanadi.

Erte turǵannıń der ırısqısı artıq,

Durıs keleǵoyǵay bul hikmetli gáp [4.107].

**“**Erte turǵan jigittiń ırısı artıq, erte turǵan qatınnıń bir isi artıq**”** maqoli o‘zgartirilgan holda qo‘llangan. Buni ham muallifning so‘z tanlash mahoratining bir ko‘rinishi, deb aytish mumkin.

Shoira ijodida maqollarning **birinchi qatorining qisqartirib qo‘llanish holati** ko‘p uchraydi. Masalan:

“Jer ókpeler taslamasań tuqımdı,

“...tapta qalsın...” degen sóz bar burıńǵı” [4.147].

Bunda **“Qapta qalǵansha, tapta qalsın”** maqolining birinchi qatori qisqartirilgan.

Maqol va matallar tarkibida **qarama-qarshi ma’nodagi antonim so‘zlar** tez-tez uchraydi. Bu, asosan, she’rning ta’sirchanligini oshirishda katta xizmat qiladi. Masalan:

“Durıs eken dana xalqım tolǵaydı,

“Jaqsılar hesh birin-biri qıymaydı”,

“Jaman bolsa tuwısqanıń jat bolar”,

Sarsıǵannan súyekleriń sap bolar”[4.145].

N. To‘reshova ijodining yana bir o‘ziga xos xususiyati shundaki, u nafaqat xalq tilida qo‘llanib kelayotgan **frazeologizmlar va maqol-matallardan** foydalanadi, balki o‘zi ham ularga o‘xshash, didaktik mazmunga ega bo‘lgan misralarni yaratadi. Ular shoiraning individual fikrlari va qarashlarini ifodalagani sababli, **aforizmlar** sifatidagi vazifasini ham baholashimiz mumkin. Masalan:

“Doslıqtı ne bilsin kewili soqır,

Birin alsam, mennen ekini kúter,

Húrmetti ne bilsin kewili soqır,

Jaqsı tilegińdi jún etip túter” (“Tórtlikler” 107).

“Jaqsı menen ótken bir demlik gúrrińń,

Bir jaqsı kitapdur, hikmetli sabaq” [4.113].

**XULOSA**. Xulosa qilib aytganda, N. To‘reshova ijodida maqol va matallar badiiy matnning **g‘oyaviy-estetik vositasi** sifatida xizmat qiladi. Ular orqali shoira xalq donishmandligini yangilabgina qolmay, o‘zining **mualliflik pozitsiyasini** ham aniq ifodalagan. Maqol va matallarning o‘zgarmagan holda qo‘llanilishi poetik matnga tabiiylik, milliy kolorit va ekspressivlik bag‘ishlaydi. Shu sababli bunday birliklar shoiraning individual uslubiga xos xususiyatlarni aniqlashda **muhim lingvopoetik vosita** hisoblanadi.

**ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES/ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА)**

1.Бердимуратов Е. Ҳәзирги қарақалпақ тили. Лексикология. – Нөкис: Билим, 1994. – 184 б

2.Пирниязова А.Қарақалпақ тили фразеологиялық системасы ҳәм оның стилистикалық имканиятлары. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2020,18-бет.

3.Юсупова Б. Паремиология Қарақалпақ халық нақыл-мақаллары тилиниң лексика-семантикалық ҳәм лексика-тематикалық өзгешеликлери (Монография) – Нөкис: «Qaraqalpaqstan» баспасы. 2024, 400 б.

4. Tóreshova N. Ana (Qosıqlar toplamı). – Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 2020.